בגנות היחסיות של זכויות־היסוד

הכותרת של רשימה זו מעוררת בוודאי תמיהה, שכן אין הולקים על כך שזכויות־היסוד של האדם – ולפחות רובן המכריע – הן יחסיות. כלומר: בנסיבות מסוימות הן עשויות לסגת מפני זכויות, ערכים ואינטרסים מתחרים. אלא שבשיח ובמעש הישראליים הפכה יחסיות זו של זכויות־היסוד לסימן־ההיכר שלהן. כביכול, עיקר מהותה של זכות־יסוד הוא בהיותה יחסית, ולא היא: תודת שיקול־הדעת הכללית במשפט הציבורי דורשת להתחשב בעת קבלת החלטה בכל השיקולים שלעניין, ובתוכם אינטרסים לגיטימיים של פרטים המושפעים מן ההחלטה, ולאזן את השיקולים השונים אלה כנגד אלה. לשם התחשבות כזאת באינטרסים של פרטים אין נדרש סיווגם כזכויות־יסוד. סימן־ההיכר של זכויות־היסוד של האדם אינו יחסיותן ואף לא איזונן כנגד אינטרסים המתנגשים בהן, אלא עליונותן. כלומר: בדרך־כלל יועדפו זכויות־היסוד על־פני שיקולים מתחרים, ופגיעה בהן תותר רק במקרים יוצאים־מן־הכלל. עליונותן של הזכויות תתבטא בנכונות לשלם לשם הגשמתן מחיר של ממש של פגיעה, או סיכון של פגיעה, בערכים ובאינטרסים אחרים.

לתפיסה הרווחת, המטעימה את היחסיות של זכויות האדם, השלכות בלתי־רצויות. דומה כי תפיסה זו היא שעמדה ביסוד סירובו של בית־המשפט העליון – אמנם ברוב דעות – להוציא צו־ביניים שימנע נקיטתן על־ידי שירות־הביטחון הכללי של דרכי החקירה הפוגעות בגופו ובכבודו של הנחקר, בנסיבות שאף לטענת המדינה לא הגיעו לדרגת "פצצה מתקתקת" (בג"צ 7563/97 ג'נימאת ואח' נ' שר הביטחון ואח' [לא פורסם]. נראה כי אותה גישה עצמה הביאה לחקיקת חוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה – מעצרים) (תיקון), תשנ"ח-1997, שקבע כי תקופת המעצר עד תום ההליכים תהיה תשעה חודשים. חוק זה התקבל ימים אחדים לפני כניסתו לתוקף של חוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה – מעצרים) (תיקון), תשנ"ז-1997, שקבע כי תקופת־המעצר עד תום ההליכים תהיה שישה חודשים – פרק־זמן ארוך מאוד כשלעצמו, כשמדובר בכליאה בתנאים קשים של אנשים המוחזקים כחפים מפשע. טעמה של הארכה זו של תקופת־המעצר הוא בקשיים של בתי־המשפט לסיים משפטים פליליים בעבירות חמורות תוך שישה חודשים. מן הנימוקים שניתנו להארכה לא מתעורר הרושם כי סיומם בתוך חצי־שנה של משפטים פליליים, שבמהלכם מוחזקים הנאשמים במעצר (להוציא מקרים חריגים, שבהם נתונה אפשרות להאריך תקופה זו), הוא משימה שאין למדינת ישראל אפשרות לעמוד בה.

nevo.co.il

תרומה מפתיעה להתלשה זו של ההגנה על זכויות־היסוד של האדם ישנה בנטייתם של אחדים משופטי בית־המשפט העליון לפרש בהרחבה יתירה את זכויות־האדם הקבועות בחוק־יסוד: כבוד האדם וחירותו ובחוק־יסוד: חופש העיסוק, שממילא אחדות מהן נוסחו על־ידי הכנסת באופן גורף מדי. הרחבה זו מצטיירת, בין השאר, את היקף הסיווג כזכות־יסוד של אינטרסים הסותרים זה את זה מעצם טבעם, ומהלישה את מידת ההגנה שאפשר לתת לכל אחת מזכויות־היסוד. קשה להעניק הגנה אפקטיבית למספר רב של זכויות, המפורשות ביד נדיבה. הרחבת היריעה, הגוררת הרחבת היחסיות של הזכויות, סופה פגיעה באיכות ההגנה הניתנת אף לזכויות הראויות להגנה רצינית ולתשלום מחיר חברתי של ממש תמורת הגשמתן. אכן, בפרשנות מרחיבה של הזכויות הקבועות בחוקי־היסוד יש כדי להגדיל את מספר החוקים הנתונים לביקורת שיפוטית. אך הרחבה כמותית של הביקורת השיפוטית אינה מטרה בפני עצמה. לתיפך: היא כרוכה בסיכונים שלא כאן המקום לעמוד עליהם.

המטרה הראויה היא הגנה רחבה על זכויות־האדם הראויות להגנה כזאת. לשם כך יש למעט בשימוש ברטוריקה של יחסיות הזכויות. את זכויות־היסוד של האדם יש לקיים. פגיעה בהן, ככל שהיא מותרת, צריכה להיות חריגה, וככזאת – אף נדירה.

אריאל בנדור

nevo.co.il